

Släktforskarens
ordbok – nyckeln till
bouppteckningar

BARBRO LUNSJÖ

Natur & Kultur

www.nok.se
info@nok.se

Tidigare utgiven med titeln *Släktforskarens
uppslagsbok – 3 400 bouppteckningsord*

© 2009 Natur & Kultur, Stockholm 2009

Omslagsbild: iStockphoto

Omslag: Johannes Molin

Tryck: W S Bookwell, Finland, 2009

ISBN 978-91-27-12002-0

Förord

Behovet av att få veta vad orden i bouppteckningar betyder har blivit större i takt med att gamla bouppteckningar allt mer blir av intresse för olika slags forskare.

Bouppteckningarnas ord är inte bara benämningar på föremål. Föremålen beskrivs också ofta genom adjektiv, t.ex. *anstruken*, *krönt* eller *vedfärdig*. Vissa ord har dubbla funktioner. Dit hör måttorden som representerar ett föremål men även utgör ett mätinstrument, t.ex. *enpundsbytta* och *fempotteflaska*. Byggnationer och utrymmen såsom *folkstuga*, *gävling*, *härbre* och *mälthus* redovisas. Den fasta egendomens status anges i termer som *fästa*, *förpantningshemman* och *nybygge*. Ägor preciseras i uttryck som *mulbete*, *nävertäkt*, *utjord* och *vret*. En annan typ av ord utgör de kyrkliga, juridiska eller kamerala benämningarna: *avrad*, *bodräkt*, *fastebrev*, *helgonskyld* osv.

Ett ord kan ha många betydelser. Ordet ”krok” kan bl.a. beteckna *väggkrok*, *fiskekrok*, *fönsterhasp*, *gångjärnshake i dörrpost*, *grov virknål*, *ankare*, *enkelt årder* m.m. Det skulle föra för långt att inbegripa ett ords alla betydelser i denna typ av elementär ordbok. Jag har valt att ta med den innebörd ordet har i just det aktuella sammanhanget. Står ”krok” under rubriken åkerredskap anger jag *årder* som förklaring, finns det under fiskeredskap anger jag *metkrok* och *ankare*. Sammansättning kan sökas på sitt huvudord. ”Skogshump” förklaras således under ”hump”.

Många av ordbokens ord är bekanta för den äldre generationens människor, t.ex. *lår*, *ho* och *fotogenkök*. Sådana ord som undan för undan förlorar sin aktualitet genom minskad användning har dock sin givna plats här med tanke på kommande generationer.

Barbro Lunsjö

A

accept tecknat godkännande på växel eller räkning

agat flerfärgad halvädelssten använd till sigillring, pitschaft, vas, snusdosa, smycke m.m.

al se *årder*

alabaster fin, vit, halvt genomskinlig gipsart, använd till bild, staty, dosa m.m.

albionplog plogredskap från Storbritannien

alfenid legering av koppar, zink och nickel

alnmått mätverktyg av trä eller metall för mätning av en alns längd, dvs. ca 6 dm

alnsticka alnmått av trä eller metall för mätning av en alns längd

amelerad emaljerad, glaserad

ampel 1. hänglampa 2. hängkärl för växt

anderstång 1. förstärkande beslag under slädmede 2. ribba som borrar fast på arbetsslädes yttre sidor för att hålla kvar bräder

anderstångnavare borrhälskilt använd när man slår nya trämedar under kälke

andra träskoning eller järnbeslag under slädmede

andring andra

andvagn större vagn med sidgrindar använd till att köra in hö och säd från markerna

angel fiskkrok

angorisk om en speciell getras: försedd med lång, tovig, silkeslik ull använd till angoragarn

ankare laggat förvarings- och mått-

kärl för våtvaror som vin, brännvin och öl, med en rymd av 15 kannor, dvs. 39, 25 liter

ankbonde ankanne

anstruken målad

apart enskild

arbetsvagn vagn som används till körslor, inte till resor

arbetsväska kvinnas förvaringsplats för virkning o. dyl.

ark liten lockförsedd låda fastsatt på väggen inuti skrin nära skrinlocket

armkläde duk som bärs av kvinnan som prydnad över armen eller i handen vid kyrkobesök

armknapp knapp, ofta i silver, avsedd att knäppa ihop ärmlinning eller manschett, även prydnadsknapp som är fastsydd

armkorg korg med grepe avsedd att hängas över arm

armoasin taftliknande tyg från Ostindien, Frankrike, Italien m.fl., använt till bl.a. kläder

armstake ljusstake med armar, tillverkad i järn, silver, porslin m.m.

armstol stol med armar eller sidostöd, karmstol

arve lieskaft

arvill bättre än något annat föremål, förträfflig

as enkelt slädliknande transportredskap använt både sommar och vinter

ask 1. mindre lockförsedd kärl av trä, porslin, näver, tenn m.m. för förvaring av smör, socker, nipper m.m. 2. spannmålsmått om $\frac{1}{4}$ skäppa, dvs. ca 6,8 liter

askekläde tyg använt vid bykning till att binda in bykaska i

assiett

assiett mindre tallrik av porslin eller glas använd till dessert, frukt, konfekt, smör o. dyl., ibland försedd med tillhörande lock

assuransspruta liten bärbar brandspruta

atlas glänsande siden- eller halvsidentyg använt till klänning, hatt, band o. dyl.

avhugg smedredskap: vasst järn att hugga av med

avkortning avdrag på summa

avråd ränta som betalas in natura

axeljärn gångjärn, dörrhake

B

back 1. låda, tråg eller ho använd till vatten, bröd, slask, tjära, murbruk m.m. 2. träbricka

badstuga 1. bastu 2. uthus, vanligen avsett för linets eller maltets torkande

bajadär långsjal, vanligen av ylle, att viras runt huvud och hals

bak den yttre tunna bräddelen av en sågstock som vid brädsågning får en plan sågad sida och en kullrig barksida

bakbräde 1. bricka för deg som ska jäsa 2. bakspade

bakelsejärn ugnsplåt för små bakverk

bakfjöl bred, rund bakspade av trä för tunnbröd

bakrustning bakredskap

bakspade skaftförsedd brödspade, använd till att skjuta in bröd på den upphettade ugnsbotten och ta ut

det färdiggräddat

bakster bak, allt som bakas på en gång

bakstol bord eller bänk använd vid bakning

bakstötting släde som lyfter upp den bakersta delen av timmer vid utforsling ur skog. Stockens framände vilar på framstötting

bakvagn 1. bakre hjulpar med hjulaxel, fjädrar m.m., bakrede 2. bakre del eller avdelning av vagn

balans stativvåg med två skålar som hänger från en arm, en skål för vikterna, en skål för det vägda

balg balja

balja 1. lågt, ovallt lagg- eller metallkärl med två handtag, använt vid disk, tvätt, slakt, brygd o. dyl.

2. måttkärl av obestämd volym oftast mellan 50 och 100 liter

bandhake tunnbindarverktyg använt till att dra band över laggkärls kant

bandhund gårdvar som hålls bunden vid sin koja

bandklut huvudduk med påsydda breda eller långsmala band

bandkniv 1. kniv med två handtag använd till att jämna och putsa vid snickeri, vagn- och sadelmakeri o. dyl. 2. laggarkniv

bandland tiondel av ett snesland, 36 kvadratalnar

bandstol 1. vävstol för tillverkning av band till klädedräkt, bärsele, töm m.m. 2. bänk där tunnband m.m. skärs till med bandkniv

bankett liten palliknande bänk utan ryggstöd, med ett eller två armstöd

barakan se *berkan*

barkad om djurhud: garvad med

- hjälp av företrädesvis ek- eller granbark
- barkhåv** håv använd till att håva upp uttjänt bark ur garvkar vid skinn garvning
- barkkar** ovalt, långt träkar använt vid garvning av hudar, vanligen nedsänkt i marken
- barksäck** säck med bark till garvning av hudar, vanligen bark från gran, sälg och björk
- barnagods** minderårigs egendom som handhas av förmyndare
- barnhusavgift** $\frac{1}{3}$ procent av inventariesumma eller ett visst mått av spannmål som går till underhåll av föräldralösa barn på barnhus, fr.a. tillämpat i Stockholm
- barnkärra** en- eller tvåsitsig kärra som man skjuter framför sig, vanligen utförd i spjälverk, ofta miniatyrkopia av samtida åkdon
- barpäls** skinnpäls med ullen vänd inåt och den oklädda köttssidan synlig utåt
- barshake** se *båtshake*
- bas** postament, piedestal
- base** 1. liten järngryta med skaft
2. inmurad järnkittel
- bast** lager mellan ved och bark på buskar och träd använt till bl.a. grövre vävnad till kläder och mattor, seltyg och rep
- bastelag** seles huvudlag av bast
- bastsele** sele flätad av det inre skiktet av bark, fr. a. från lind, s.k. trädbast
- bat** båt
- batting** ung oxe
- becker** se *bägare*
- bedragen** klädd, betäckt
- begärning** bård, bräm, list o. dyl.
- behållen** i gott skick
- behörig** tillhörande
- belagd** om möbel: täckt, övertäckt, t.ex. med marmor
- bemängd** uppblandad
- benling** 1. skinn på djurs ben
2. fotlös strumpa, i synnerhet av skinn, använd fr.a. som skydd mot hetta eller skavning av t.ex. smeder och kolare
- benlingssko** sko tillverkad av benens skinn hos ren, räv, säl m. fl.
- beredd** om skinn: garvad, sämskad
- bergborr** borr för borring av språnghål i berg
- berkan** fast tyg av hårt tvinnat gethårsull eller kamull använt till livstykke, kapprock, prästrock o. dyl.
- berlinervagn** 1. ett slags hel- eller halvtäckt kalesch 2. lätt, fyrhjulig kupévagn med stora fönster
- berustad** om säteri o. dyl.: med skyldighet att uppsätta ryttare till krigstjänst
- beskodd** om t.ex. kärrhjul: beklädd eller beslagen
- beslag** 1. stycke av fr.a. metall som sätts på något som skydd eller prydnad, t.ex. dekorativt möbelbeslag i form av nyckelskylt, utanpåliggande gångjärn och draghandtag 2. överdrag eller foder av tyg
- beslagen** försedd med skyddande och/eller prydnad beslag eller överdrag av metall, läder, trä m.m.
- besman** handvåg i form av en hävstång med en motvikt i ena änden och krok eller skål för det vägda i den andra änden. När jämvikt har uppnåtts kan vikten avläsas på en graderad skala
- besparings spis** järnspis som kräver